

Ni una nota de más, ni una de menos! Over Manuel de Falla.

Gerard van der Leeuw

Zomer 1907 vertrekt een jong Spaans componist vol verwachtingen naar Parijs. Hij is pianist bij een groepje musici dat een slecht toneelgezelschap op tournee begeleid. De boel gaat failliet. Hij keert teleurgesteld in Parijs terug en logeert in hotel Kleber, waar ook zijn landgenoot Turina verblijft. Twee pianisten is wat veel van het goede, en de jongeman moet verhuizen. Het verblijf in Parijs begint pas aangenaam te worden, als hij Dukas ontmoet. Dukas is uitermate vriendelijk: hij nodigt de jongeman uit zijn werk voor te spelen, een opera. Schuchter begint hij, steeds schuw opkijkend of hij Dukas niet verveelt, maar deze is een en al oor. Als het uit is zegt Dukas: *Cela vaut d'être présenté à l'Opéra-Comique*. (vert. Dat is waard in de opera comique opgevoerd te worden). Dukas beveelt de jongeman aan bij Debussy, die *le petit espagnol tout noir* ontvangt. Ook hier dreigt het mis te gaan: de verlegen componist: *De Franse muziek heeft mij altijd bevallen*. Debussy: *Mij helemaal niet...!* Pijnlijke stilte. Gelukkig heeft de componist zijn opera bij zich. Ook Debussy is vol aandacht: de muziek ontroert hem. Iets Spaansers, in zijn mengeling van trotse fierheid en oneindige tederheid heeft hij nog nooit gehoord. Hier hoort hij onvervalste canto jonde:

A Car - me - li - - ya ya Pa - ⁵ - co _____ yal re - cuer -

- - do de sus pa - - - ⁶ - res! _____ Yal re - cuer

De componist: Manuel de Falla. De opera: *La vida breve*, zijn eerste meesterwerk. Geboren op 23 november 1876 in Cádiz. Zijn vader; een rijke koopman uit Valencia. Zijn moeder: een goede pianiste, Catalaanse. Als de Falla 7 jaar oud is komt de muziek in zijn leven door .... Franz Joseph Haydn. De Falla hoort dan op Goede Vrijdag diens speciaal voor de stad Cadiz geschreven *De zeven kruiswoorden*, dat daar al meer dan 150 jaar ieder jaar klinkt. Nog vlak voor zijn dood riep De Falla (terecht) over deze muziek uit: *Qué equilibrio! Ni una nota de más, ni una de menos! La perfección absoluta! Maravilloso!* (vert. Wat een evenwicht. Geen noot te veel of te weinig! De absolute perfectie! Schitterend!)

En dat was zeer juist gezien: en het zou De Falla ook naar een steeds groter evenwicht en spaarzaamheid voeren: ook in zijn oeuvre staat geen noot te veel. (In onze tijd zou hetzelfde stuk nog een componiste als Sofia Goebadoelina inspireren! Haydn saai? Ouderwets?)

Ontelbaar vaak speelt hij het stuk samen met zijn moeder door. Zij geeft hem zijn eerste lessen, voert hem de wereld van de muziek binnen.

Toch zou de Falla nooit de Falla geworden zijn als hij niet had ontmoet: Felipe Pedrell.

Hier houden wij even halt, want ik neem (helaas!) aan, dat maar weinig mensen zullen weten wie dat was.

Felipe Pedrell (1841-1922), componist, musicoloog, folklorist, paedagoog en schrijver over muziek. "Fundador del Nacionalismo Musical Espaniol y Padre de la Musicologia Espanola", Als componist buiten Spanje (Catalonië) een beetje vergeten. Zijn composities vertonen een curieus mengsel van Spaanse folklore, de oude Spaanse meesters (Cabezón, Cabanillas, Morales, De Victoria) en .... Wagner(!). Als musicoloog en paedagoog kan zijn werk niet hoog genoeg worden geschat. Leerlingen o.a. Albéniz, Granados, Turina, Anglès, de Falla.

Pedrell verzamelde Spaanse volksliederen (*Cancionero Musical Popular Espanol*, 1919) en werd een overmoedbaar pleitbezorger voor de muziek uit het (zeer grootse) Spaanse muzikaal verleden. Zijn droom: een nieuwe, Spaanse muziek, op basis van het verleden en de volksmuziek.

De Falla las over Pedrell en zijn (Wagner!) operacyclus *Los Pirineos* in de revista *musica catalana*. En: Vol vreugde, omdat ik eindelijk in Spanje vond, waarvan ik, sinds mijn studies gedroomd had, bezocht ik Pedrell, om hem te vragen mijn leermeester te worden...

De Falla voelde zich in Parijs als een vis in het water. Hier heeft hij vrienden (Dukas, Debussy, Ravel, Strawinsky, Florent Schmitt, Maurice Delage, Turina, Ricardo Vines, Picasso), hier worden zijn eerste werken uitgegeven: op een goede dag ontvangt De Falla een brief van uitgever Durand: "*De heren Dukas, Debussy en Ravel hebben ons verteld over uw Quatre pièces espagnoles...*" De Falla pakt zijn manuscript en holt er mee naar Durand, die het van hem koopt voor 300 francs. Debussy: *U heeft 50 francs meer gekregen dan ik voor mijn strijkkwartet*. Dukas: *Het is dezelfde prijs die men mij betaald heeft voor mijn "Apprenti sorcier"*. Albeniz: *Mij hebben ze helemaal niets betaald voor mijn "Catalonia"*. Ravel: *Mijn strijkkwartet wilden ze niet eens cadeau hebben*.

De *Quatre pièces* zijn opgedragen aan Albeniz, die hier en daar zijn invloed laat gelden, maar de stukken zijn al verrassend persoonlijk.

De Falla leeft sober, als een kluizenaar. Leeft van zijn lessen, begeleidt af en toe op concerten, maakt een enkele tournee en als het helemaal niet meer gaat maakt hij (zakelijke) vertalingen uit het Spaans.

Op 1 april 1913 komt de definitieve doorbraak: zijn *La vida breve*, gaat -in een Franse vertaling- in première in Nice. Het werk heeft zoveel succes, dat het even later ook in Parijs gaat. De Falla wordt wereldberoemd. Dan barst de eerste Wereldoorlog los .... De Parijse vriendenkring spat uit elkaar. Debussy raakt ziek en zal de oorlog niet overleven. Ravel wordt soldaat, Strawinsky verhuist naar Zwitserland. De Falla keert terug naar Spanje, naar het ouderlijk huis in Madrid. In zijn koffer: een werk voor piano en orkest (*Noches en los jardines de Espania*) en de *Siete canciones espanolas*.

In Spanje zit hij niet bij de pakken neer. Hij is nu ook in eigen land een beroemdheid en wordt als zodanig behandeld. Al spoedig maakt hij kennis met de in heel Spanje op handen gedragen Pastora Imperio, een zigeunerin uit Andalusië. Pastora kan zingen en dansen zoals alleen zigeuners dat kunnen. De Falla begint voor haar één lied en één dans te schrijven, maar raakt zo in de ban van het werk, dat het als vanzelf uitgroeit tot een ballet met zang van een half uur, zijn meest beroemde werk: *El amor brujo*. Een hartstochtelijk werk over liefde en magische bezweringen. De eerste uitvoering (in Madrid) werd overigens een matig succes, ondanks de medewerking van Pastora.

Dan begint de Falla aan een vrolijk werk: *El sombrero de tres picos*, op hetzelfde gegeven als Hugo Wolf's opera *Der Corregidor*. De eerste uitvoering in 1919 in Londen heeft de Falla niet kunnen bijwonen, omdat zijn moeder plotseling was overleden. Die eerste uitvoering werd overigens een enorme triomf. Medewerkenden: Diaghilew met zijn Ballets Russes, dirigent: Ernest Ansermet, decors: Picasso!

Danza del fuego: een deel uit het ballet El amor brujo

Kort na de dood van zijn moeder verliest de Falla ook zijn vader. Hij verlaat Madrid en gaat wonen in het schitterende Granada, eens de sprookjesachtige Arabische stad. Hier is het Alhambra, hier zijn de tuinen van het Generalife. Hier woont ook: Federico Garcia Lorca, de later door Francoaanhangers doodgeschoten dichter. Samen met Lorca organiseert de Falla in 1922 een feest van de cante jondo. In Granada schrijft

de Falla ook zijn eerbetoon aan de overleden Debussy: zijn *Homejaje a Debussy*, voor gitaarsolo, waarin hij enige maten uit Debussy's *Soiree dans Grenade* citeert. Dan krijgt hij een opdracht van vorstin Edmond de Polignac. Deze rijke en kunstlievende, maar moeilijke dame wilde in haar paleis in Parijs een aantal marionettenspelen laten opvoeren. Geld speelt geen rol. En zo krijgen maar liefst drie componisten een opdracht: Strawinsky (*Renard*), Satie (*Socrate*) en de Falla (*El retablo de Maese Pedro*).

Een fantastisch werk! Een verhaal dat speelt in de Moorse tijd en waarin Don Quichotte, vanuit het publiek, als stoorzender optreedt, vechtend met de marionetten. Als er één werk is, dat men van de Falla zou moeten kennen, dan dit. Hier interesseert ons de bezetting: het kleine kamerorkest van de jaren '20: fluit, 2 hobo's, althobo, clarinet, fagot, 2 hoorns, trompet, 2 pauken, 2 eerste en 2 tweede violen. 2 altviolen, cello, contrabas en nog wat slagwerk. Maar waar het hier om gaat zijn de twee voorgeschreven "oude" instrumenten: clavecimbel en luit! We zijn weer in de wereld van Felipe Pedrell en de Spaanse Renaissance. Achter het clavecimbel: Wanda Landowska, die de Falla al in Granada had ontmoet en die een clavecimbelconcert van hem wilde hebben.

Na de sensationele uitvoering van *El Retablo* ging de Falla terug naar Granada om daar in alle stilte van 1923 tot 1926 te werken aan zijn meesterwerk: *het clavecimbelconcert*. Drie jaar vijlen aan 12 minuten muziek! Een werk in minimale bezetting (fluit, hobo, clarinet, viool, cello en clavecimbel). Een werk dat in het eerste deel een 15de eeuws Castiliaans volksliedje citeert, in het tweede deel een processie op Sacramentsdag oproept en in het derde deel refereert aan Domenico Scarlatti. En toch is het een eenheid, door Ravel *het volmaakte voorbeeld van hedendaagse kamermuziek* genoemd. Het is een streng werk: nergens krijgen de strijkers gelegenheid tot cantabiliteit. Martellato moet het klinken. Hier en daar noteert de Falla bitonaal. Aan het eind van het tweede deel schrijft de Falla betekenisvol: *A. Dom. MCMXXVI, In Festo Corporis Christi*. Ongetwijfeld heeft de Falla een Sacramentsdag in Sevilla (die ook zo'n indruk op Strawinsky maakte) meegemaakt. Dan loopt de hele stad uit en doet mee aan een plechtige processie. De pelgrims naderen elkaar van verschillende kanten en zingen in welhaast middeleeuws contrapunt hun liederen. De eerste uitvoering was niet zo'n succes. Wanda Landowska (die het werk duidelijk niet mooi vond) werd begeleid door leden uit het orkest van Pau Casals. De Falla dirigeerde. Voor ons heel prettig gebeurt nu het volgende: Wanda Landowska wilde het concert niet meer spelen, zodat de Falla zich gedwongen zag zelf de clavecimbelpartij in te studeren. Van een van zijn uitvoeringen is gelukkig een opname bewaard.

Dan het om misschien wel het meest direct 'Spaanse' werk van de Falla: de *Siete Canciones Populares Españoles*, geschetst in zijn laatste Parijse jaar en voltooid in Madrid, 1914. De Falla schreef deze liederen op verzoek van een van de zangers, die had gezongen in zijn *La vida breve*. De teksten zijn die van oude volksliederen, de melodieën zijn gedeeltelijk traditioneel, gedeeltelijk van de Falla zelf. De Falla gebruikte wat hij kon gebruiken, en veranderde waar hij dat mooier vond. Bij de harmonisatie maakte hij gebruik van een methode, die hij had gevonden in een boek *L'acoustique nouvelle* van Louis Lucas, dat hij ooit toevallig in Madrid had ontdekt. Noten die door een natuurlijke resonantie klinken worden als harmonie-eigen beschouwd. De Falla: Naar mijn bescheiden mening is in een volkslied de geest belangrijker dan de letterlijke tekst.. Ritme, toonsoort en melodische intervallen zijn

het meest belangrijk, het volk bevestigt dit door voortdurende veranderingen in de melodische lijn.

En zo ontstonden zeven, zeer met elkaar in contrast staande liederen, geen cyclus in de letterlijke zin, maar toch een eenheid.

Wat een grandioze liederen zijn het niet. Voor een goed begrip is kennis van de tekst noodzakelijk.

El Paño moruno

Al paño fino, en la tienda
un mancha le cayó
por menops precio se vende,
poque perdió su valor.

De moorse doek

Op de fijne doek, in de winkel,
viel een vlek; hij wordt
voor een mindere prijs verkocht,
want hij verloor zijn waarde.

Melodie en tekst zijn die van een oud volkslied uit Murcia. Let op de prachtige, Arabisch aandoende melismen en de wel zeer beeldende en leven-dige piano-partij. De Falla gebruikte de eerste vier maten in de bas later in zijn: Driekante steek.

Seguidilla murciana

Cualquiera que el tejado
tenga de vidrio,
no debe tirar piedras
al del vecino.
Arrieros semos,
puede que en el camino
nos encontremos.
Por tu mucha inconstancia
yo te comparo
con pesete que corre
de mano en mano.
Que al fin se borra,
y ceyeéndola falsa
!nadie la toma!

Segeduilla uit Murcia

Wiens dak
van glas is
moet niet met stenen gooien
op dat van zijn buurman.
Ezeldrijvers zijn wij,
misschien zullen wij op de weg
elkaar ontmoeten.
Vanwege je grote onstandvastigheid
vergelijk ik je
met een peseta die rondgaat
van hand tot hand.
En uiteindelijk, versleten
voor vals gehouden wordt,
door niemand aangenomen wordt!

Ook al uit het (warme!) Murcia. Een Seguidilla is een aan de Fandangos verwante, snelle dans. De streek rond Murcia is er beroemd om. De pianopartij, die duidelijk een gitaar imiteert, is uiterst licht en populair. De zangstem is zeer virtuoos, met veel gerepeteerde noten en veel staccato's.

Asturiano

Por ver si me consolaba
arrimeme a un pino verde
Por ver si me consolaba.
Por verme llorar, lorraba,
y el pino como era verde
Por verme llorar, lorraba.

Lied uit Asturië

Om mij te troosten
leunde ik tegen een groene pijnboom
Om mij te troosten
Omdat ze mij zag wenen, weende zij
ook, de pijnboom, die groen was
Omdat ze mij zag wenen, weende zij ook.

Het eerste langzame lied uit de cyclus: een weemoedig lied, uit Noord-Spanje, ingeleid door een voorspel op de piano. Hoewel in de toonsoort van f-klein, doet de aanhoudende c in de piano anders vermoeden.

Jota

Dicen que no nos queremos
porque no nos ven hablar.
A tu corazón y al mío
se lo pueden preduntar...

Ya me despido de tí
de tu casa y tu ventana,
y aunque no quiera tu madre,
!adiós, niña, hasta mañana!

Jota

Ze zeggen dat we elkaar niet beminnen
omdat ze ons niet zien spreken.
Jouw hart en het mijne
zouden ze moeten vragen...

Ik neem nu afscheid van je,
van je huis en je venster,
en ook al wil je moeder het niet,
vaarwel, meisje, tot morgen!

De Falla's populairste lied, zoals de Jota wel de populairste en mooiste Spaanse dans is. Het lied is een serenade, gezongen voor een 'reja' een met hekwerk versierd venster. De jongen, die het meisje van de moeder kennelijk niet mag zien, zingt haar toe. Na het tweede couplet gaat hij zachtjes weg: de muziek sterft weg... tot morgen! De muziek is hier ge-heel van de Falla.

Nana

Duérmate, niña, duerme
duerme, mi alma,slaap,
duérmate, lucerito
de la mañana.
Nanita, nana susanine
duérmate, lucerito
de la mañana.

Wiegelied

Slaap maar, kindje slaap,
mijn lieveling
slaap, sterretje
van de morgen.

slaap, sterretje
van de morgen.

Een prachtig Andalusisch slaapliedje, naar alle waarschijnlijkheid het eerste lied dat de Falla zijn moeder hoorde zingen. De pianopartij is geheel onafhankelijk en van begin tot eind vol syncopes, die het kindje wiegen prachtig illustreren.

Canción

Por traidores, tus ojos
voy á enterrarlos;
no sabes, lo que cuesta
"Del aire"
niña, el mirarlos.
"Madre, á la orilla"

Dicen que no me quieres;
ya me has queriso...
Váyase lo ganado

Lied

Je verraderlijke ogen
wil ik begraven;
je weet niet, wat het kost
"Help"
meisje, om in ze te kijken.
"Moeder, en van dicht bij"

Ze zeggen dat je niet van me houdt
en je hebt me bemind...
ik houd dat wat ik won

"Del aire"
por lo perdido.
"Madre, á la orilla"

"Help"
voor het verlorene.
"Moeder, en van dicht bij"

Een niet al te bitter liefdeslied. Na alle exotiek van het slaapliedje, hier een 'normaal' G-groot.

Polo

!Ay, ay!
Guardo una pena en mi pecho
que a nadie se la diré!
!Malhaya el amor, malhaya,
y quien me lo dió a entender!
!Ay!

Polo

Ay, ay!
Ik ontwaar een pijn in mijn borst
die ik niemand kan zeggen!
vervloekt is de liefde, vervloekt
die mij haar leerde kennen!
Ay!

Een Polo, een zigeunerlied uit Andalusië. Wat een effectvol stuk, vol ingehouden hartstocht. De pianopartij, wederom een imitatie van een gitaar is zowel zeer moeilijk als ritmisch. Prachtige canto jonde versieringen in de zangstem!

De liederen zijn opgedragen aan de (ook uit de Ravel-biografie bekende) Ida Godebska. Ze werden voor het eerst uitgevoerd op een uiterst gedenkwaardig concert, 14 januari 1915, waarop naast deze liederen ook het Kwintet van Turina, pianostukken van Granados en het Concert voor drie piano's van Bach (met o.a. de Falla en Turina als solist) klonken.

De laatste jaren van de Falla waren niet zijn meest productieve. Feitelijk schreef hij na het klavecimbelconcert alleen nog maar een paar gelegenhedswerkjes, waarvan *Pour le Tombeau de Paul Dukas* (in 1934 overleden en een intieme jeugdviend van de Falla) nog wel het belangrijkste is.

Daar zijn twee oorzaken voor te noemen: ten eerste ging de gezondheid van de Falla in deze jaren hard achteruit en ten tweede brak in 1936 de Spaanse burgeroorlog, die Spanje in een waar kerkhof zou veranderen en die de Falla schokte, uit. (Een verband tussen die twee is vrij duidelijk).

Op 2 oktober 1939 -de Tweede Wereldoorlog was zojuist begonnen- zette de Falla in Barcelona sloop richting Buenos Aires, in Argentinië, waar hij enthousiast ontvangen werd. Men sprak er zijn taal, het Spaans, en kende zijn werk. Talloze Spanjaarden waren hem voor gegaan. De Falla besloot dan ook de zomer over te blijven en ging wonen in een Argentijns dorp met een vertrouwde naam: Córdoba, hoog (en dus koeler en met schonere lucht voor zijn aangetaste longen), zo'n 800 kilometer ten westen van Buenos Aires, gelegen. Vlak bij Córdoba vond hij een huis, waar hij zou blijven. Hij woonde hier in alle stilte, samen met zijn zuster, die hem trouw verzorgde.

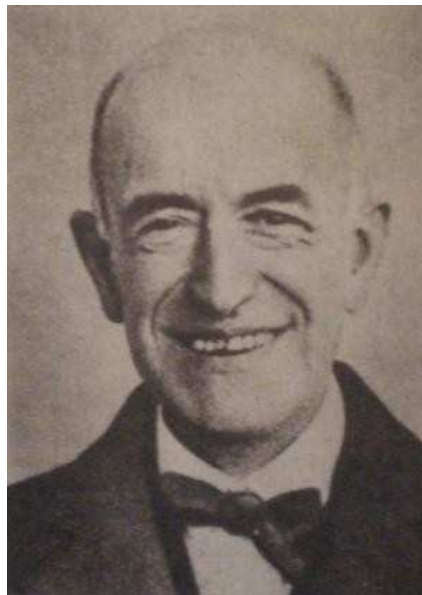
Al vanaf 19 december 1928 werkte de Falla aan wat zijn grootste werk had moeten worden: de scènische cantate *L'Atlàntida*, voor soli, koor en orkest. Een tragisch werk! Als je het bekijkt en beluisterd begrijp je waarom de Falla er zo mee in de weer is geweest. De (catelaanse) tekst is (voor een groot gedeelte) van een priester Mossén Jecinto Verdager. In een vrij warrig geheel, met veel toespelingen op de Griekse mythologie (Hercules, de tuin der hersperiden etc.) gaat de tekst over de ondergang

van (zondig) Atlantis en eindigt typisch Spaans mystiek, met Christophorus (=Christusdrager, brenger) Columbus, die een nieuw werelddeel ontdekt en dat voor het Roomse geloof wint. Nou niet een tekst waarvan je zegt: tsjonge-jonge! (In 1877 had Verdaguer veel succes ermee, hij won een prijs en zijn *Atlàntida* werd in veel Europese talen vertaald).

Maar de diep gelovige, ontheemde de Falla moet deze tekst welhaast als een boodschap van God overgekomen zijn. Hij werkte dag en nacht aan het werk, maar moest het bij zijn dood op 14 november 1946 onvoltooid achterlaten.

Ernesto Halffter, leerling en vriend van de Falla, heeft tot twee keer toe een reconstructie en voltooiing van het werk ondernomen. Pas in 1961 ging zijn eerste poging in Barcelona concertant in première. De eerste scenische opvoering was een jaar later in Milaan. Het publiek was teleurgesteld, de kritiek vernietigend. Halffter waagde een tweede poging, die in 1978 op de plaat verscheen. En ook mij valt het werk tegen. De tekst is een crime, de muziek (waarvoor de Falla dus ook maar gedeeltelijk verantwoordelijk kan worden gesteld) anders dan je bij de Falla gewend bent groezelig, onhelder. Alleen het slot is mooi, daar hoor je hoezeer de Falla door de religieuze achtergrond van het werk gegrepen moet zijn geweest en wat hij ermee beoogde: een (katholiek) antwoord op de verschrikkingen van zijn tijd, een klemmend gelovig-humanistisch beroep op de waarden van een oeroude beschaving, die ingezet dienden te worden tegen een wereld die aan haat en nijd ten onder ging. In het falen van de Falla weerspiegelt zich het falen van de mens.

"qui et serva, jove Espanya, quan lo navili on eres com gondola amarrada, s'enfonsà mig partit?"

Manuel de Falla

Drs. Gerard van der Leeuw is theoloog, musicoloog en uitgever van *De Rode Leeuw*, een onafhankelijk tijdschrift voor muziek en cultuur (ISSN 1871-9600).

E-post: gerardvanderleeuw@hotmail.com